

Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi

Güvenlik Bilimleri Enstitüsü

Güvenlik Bilimleri Dergisi, Mayıs 2024, Cilt:13, Sayı:1, 105-128

doi:10.28956/gbd.1372595

Gendarmerie and Coast Guard Academy

Institute of Security Sciences

Journal of Security Sciences, May 2024, Volume:13, Issue:1, 105-128

doi:10.28956/gbd.1372595

Makale Türü ve Başlığı / Article Type and Title

Araştırma/ Research Article

Uluslararası İlişkiler Alanyazında İstihbarat Çalışmaları

Intelligence Studies in the International Relations Literature

Yazar(lar) / Writer(s)

Kazım Murat ÖZKAN, Dr., Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Güvenlik Bilimleri Fakültesi Misafir Öğretim Üyesi, kmozkan85@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6206-3224

Bilgilendirme / Acknowledgement:

-Yazarlar aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadırlar:

-Makalemizde etik kurulu izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektiren bir durum yoktur.

-Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

Bu makale Turnitin tarafından kontrol edilmiştir.

This article was checked by Turnitin.

Makale Geliş Tarihi / First Received : 01.10.2023

Makale Kabul Tarihi / Accepted : 14.05.2024

Atıf Bilgisi / Citation:

Özkan K.M., (2023). Uluslararası İlişkiler Alanyazında İstihbarat Çalışmaları, *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 13(1), ss 105-128. doi:10.28956/gbd.1372595

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ALANYAZINDA İSTİHBARAT ÇALIŞMALARI

Öz

Küreselleşme, iletişim ve teknolojiye yaşanan değişimin etkisiyle, istihbarat çalışmalarında ele alınan tehditle birlikte veri, bilgi, belge ve haberin kaynakları da sürekli değişim göstermektedir. Dolayısıyla, bir bütün olarak istihbarat çalışmaları da genişlemekte ve derinleşmektedir. Akademik disiplin olarak kabul edilen istihbaratın teorileşme çalışması halen devam etmektedir. Ayrıca, uluslararası ilişkiler; uluslararası aktörlerin birbirleriyle ilişkilerinin yanında, ulüstü ve ulusalı her türlü toplumsal ilişkiye önem vermektedir. Dolayısıyla, uluslararası ilişkiler teorileri de olaylara ve koşullara dayanan tespit ve öngörülerde bulunabilmek için doğruluk ve güvenilirlik derecesi yüksek istihbarata ihtiyaç duymaktadır. Ancak, istihbaratın bilinen önemine karşın, bir bütün olarak istihbarat çalışmalarının uluslararası ilişkiler teorilerinden önemli ölçüde ayrı tutulduğu, uluslararası ilişkiler teorilerinin çoğunda neredeyse hiç bulunmadığı görülmektedir. Diğer yandan istihbarat, uluslararası ilişkilerde bir tür erken uyarı aracıdır. Uluslararası ilişkiler ile istihbarat ilişkisinin açıklığa kavuşması önemlidir. Bu maksatla makalede, en çok benimsenmiş olduğu değerlendirilen uluslararası ilişkiler teorisi olan realizm ve liberalizm ile 21. yüzyılın başından itibaren önde gelen teorilerinden biri olan konstrüktivizmin istihbarat çalışmalarına yönelik yaklaşımları ve bakış açısı ile istihbaratın uluslararası sistemdeki etkinliği ortaya konulmaktadır. Ayrıca, çalışma sonucunda uluslararası ilişkiler teorilerinin güvenlik yaklaşımlarından yola çıkarak, uluslararası ilişkiler teorilerinde istihbaratın derinliğine ve genişliğine gelişmesini etkilediği ve istihbarat çalışmalarıyla yakın ilişkisi bulunduğu belirtilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İstihbarat, İstihbarat Çalışmaları, Uluslararası İlişkiler, Uluslararası İlişkiler Teorisi, Güvenlik.

INTELLIGENCE STUDIES IN THE INTERNATIONAL RELATIONS LITERATURE

Abstract

With the impact of globalization, change in communication and technology, the sources of data, information, documents and news are constantly changing, along with the threat addressed in intelligence studies. Therefore, intelligence work as a whole is also expanding and deepening. The theorization of intelligence, which is accepted as an academic discipline, is still continuing. Additionally, international relations; It attaches importance to all kinds of supranational and subnational social relations, as well as the relations of international actors with each other. Therefore, international relations theories also need intelligence with known accuracy and reliability in order to make determinations and predictions based on events and conditions. However, despite the importance of intelligence, it seems that intelligence studies as a whole are significantly separated from international relations theories and are almost completely absent from most international relations theories. On the other hand, intelligence is a kind of early warning tool in international relations. It is important to clarify the relationship between international relations and intelligence. For this purpose, the article reveals the approaches and perspectives of realism and liberalism, which are the most widely adopted theories of international relations, and constructivism, which is one of the leading theories since the beginning of the 21st century, towards intelligence studies, and the effectiveness of intelligence in the international system. In addition, as a result of the study, it is stated that international relations theories, based on security approaches, influence the development of the depth and breadth of intelligence in international relations theories and have a close relationship with intelligence studies.

Keywords: Intelligence, Intelligence Studies, International Relations, International Relations Theory, Security.

GİRİŞ

Küreselleşen dünyada teknoloji ve iletişim alanındaki gelişmelerin birer yansıması olarak, özellikle güvenlik alanındaki tehditlerin değiştiği ve çeşitlendiği değerlendirilmektedir. Ayrıca, Soğuk Savaş'ın bitimini müteakiben 11 Eylül 2001'de New York ve Washington DC'ye yapılan saldırıların ve sonrasında Madrid, Kazablanka, İstanbul ve Londra'da gerçekleştirilen saldırıların ortaya çıkardığı ve “terörizmle mücadele” olarak ifade edilen mücadelenin gerekliliği, Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra ortaya çıkan istihbaratı önemsizleştirme ve gölgede bırakma düşüncesinin terk edilerek istihbarat çalışmalarının geliştirilmesine ivedilik kazandırmıştır. Böylece, 21. yüzyılın başlarındaki önemli olaylar; istihbarat çalışmalarının hızlı genişlemesine, giderek artan şekilde özel uzmanlık gerektiren karmaşık operasyonel bağlantılı alanların ve temel istihbarat işlevlerini yerine getiren özel yüklenicilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

İstihbarat; bir anlamda var olmayan, ancak herkesin var olduğunu bildiği ve bilen hiç kimsenin resmi olarak kabul edemediği bir işlemdir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı'nın, her iş gününe istihbarat elemanlarıyla başlaması ve Birleşik Krallık Başbakanı'nın kendi dış politikasını ortaya koymak için istihbarat benzeri görülmemiş bir şekilde kullanmasından da anlaşıldığı üzere istihbarat “terörizmle mücadele”den “Barışı Koruma” faaliyetlerine kadar birçok konuda, gözle görülür ve daha derin şekilde uluslararası ilişkilerin yürütülmesini etkilemektedir (Andrew, 2004, s. 172).

İstihbarat, göreceli güç dengelerine ilişkin değerlendirmelerin yapılmasını mümkün kılabilir ve dolayısıyla silahlı kuvvetlerin (Fry ve Hochstein, 1993, s. 24) ve milli güç unsurlarının yapılanmasını, gelişimini ve aralarındaki ilişkiyi etkileyebilir. Böylece, ulusal güvenliğe yapılan yatırımların verimliliğini artırabilir. Öte yandan istihbarat çalışmaları, hasım olarak kabul edilen tarafın da algıladığı tehdidi etkileyebilir. Bu bağlamda taraflarca, milli güç unsurlarındaki olumlu değişimin, hasım tarafta tepkiye yol açacağı, karşılıklı casusluk çabalarını da artırabileceği kabul edilmelidir. Dolayısıyla, bir “güç çarpanı” olarak kullanılan istihbaratın etkinliğinin neden olabileceği tepki dikkate alınarak, istihbaratın devletin diğer güç odaklı faaliyetlerine nasıl ve ne zaman katkıda bulunabileceğine karar verilmesi önemlidir. Çünkü devletler için bir mihenk taşı olarak istihbarat, savaşta ve barışta ulusal güvenlik planlamasının önemli bir parçası olmuştur.

Yeni bir olgu olmayan istihbarat, yarım asırdır akademik bir disiplin olarak kabul görmektedir (Kahn, 2009, s. 4). Her akademik disiplin ve bilimsel faaliyet, özgün düşünce, teori geliştirmek için vardır. Bu bağlamda, 11 Eylül saldırılarından sonra istihbarata bir teorik temel geliştirmek amacıyla önemli çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Hatta 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD başta olmak üzere ulusal ve iç güvenliğin eşgüdümlü şekilde gerçekleştirilme çabaları istihbarat alanyazınına ilişkin ilgiyi artırmıştır (Ak, 2018, ss. 82, 83).

İstihbarat çalışmalarının daha yaygın bir faaliyet haline gelmesinin sonucu olarak, kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi maksadıyla; istihbarat tarihi yazımı, örgütsel değişim ve uygun yasal çerçevenin belirlenmesi ve bunların istihbaratla ilgili kavramsal ve teorik düşüncedeki gelişmelerle eşleşmesi önem arz etmektedir. Söz konusu teorik çalışmalar, akademik alanda gelişmekte olan bu disiplin alanına meşruiyet kazandırmada değerlidir.

Bunun yanında; istihbaratın ayrı bir disiplin alanı olması için kendisine özgü çalışma alanlarını geliştirmesi gerektiği açıktır. İstihbarat çalışmaları; tarih, hukuk ve sosyoloji alanlarından ortaya çıkan çok disiplinli ve uzmanlık gerektiren bir çalışma alanıdır. Kaçınılmaz olarak, katkıda bulunan alanların kaynaklandığı disiplinler, şekillendirici bir etki sağlamaktadır. Ayrıca, istihbarat çalışmalarının siyasi, askeri, hukuk, yönetim ve işletme gibi çalışma alanları ile örtüştüğü söylenebilir. İstihbarat çalışmaları büyük ölçüde siyasi ve askeri tarihin geliştirilmiş bir hali ya da çağdaş tarihin bir biçimi olarak görülmektedir (Fry ve Hochstein, 1993, ss. 17, 18).

Profesör Wesley Wark (1994); istihbarat çalışmalarına yönelik; araştırma projesi, tarihsel proje, tanımsal proje, sosyal bilim teorileştirilmesi, anılar, sivil özgürlükler projesi, araştırmacı gazetecilik ve popüler kültür projesi olarak sekiz yaklaşımı tanımlamıştır (ss. 1-11). Söz konusu istihbarat çalışma alanlarından olan sosyal bilim teorileştirilmesinin; belirli sınırlar dâhilinde sürdürülen, kavramsal modelleri istihbarat çalışmalarına uygulamak ve istihbarat vaka çalışmalarının sonuçlarını daha geniş bir alanda mevcut teorik yaklaşımları test etmek için tasarlanmış metodolojik bir proje olduğunu ifade etmiştir (Wark, 1994, s. 5).

İstihbarat, uluslararası sistemi sürekli kendi çıkarlarına göre yönetmeye çalışan uluslararası aktörlerin erken uyarı aracıdır. Bu nedenle, istihbaratın temel öneme sahip olmasına karşın, uluslararası ilişkilere ilişkin geleneksel araştırmaların gölgesinde kaldığı ve bütün olarak istihbarat çalışmalarının

uluslararası ilişkiler teorisinden önemli ölçüde ayrı durduğu, yeterince çalışılmadığı (Svendsen, 2009, s. 704) ve uluslararası ilişkilerle ilgilenen bilim insanları tarafından yeterince ilgi görmediği öne sürülmektedir (Scott ve Jackson, 2004, s. 146). Bu durum, belki de istihbaratın “uluslararası ilişkilerin en az anlaşılan” ve “yeterince teorileştirilmemiş” bir çalışma alanı olmasından kaynaklanmaktadır (Derian 1992’de akt. Scott ve Jackson, 2004, s. 141 ve Svendsen, 2009, s. 700).

İstihbarat çalışmalarında ele alınan tehdit sürekli olarak değişmektedir. Küreselleşme, iletişim ve teknolojiye yaşanan değişimin yansıması olarak veri, bilgi, belge ve haberin kaynağı da sürekli değişim göstermektedir. Bu bağlamda, bir bütün olarak istihbarat çalışmaları da genişlemekte ve derinleşmektedir. Diğer yandan, uluslararası ilişkilerin konusunu sadece devletlerin kendi aralarındaki ilişkilerin oluşturmadığı, ulusüstü ve ulusaltı her türlü toplumsal ilişkinin uluslararası ilişkiler açısından önemli olduğu (Gözen, 2014, s. 33) ve uluslararası ilişkiler ile istihbaratın çalışmalarını etkileyen alanların da olduğu dikkate alındığında, aralarındaki köklü ilişki açıklığa kavuşturulmalıdır.

Uluslararası ilişkiler; tarih, siyaset, hukuk, felsefe, güvenlik gibi alanlara karşı ayrı bir disiplin olduğunun göstergesi olarak özgün teoriler geliştirmiştir (Gözen, 2014, ss. 15, 16). Teorinin amacı, geçmişin ve bugünün anlaşılmasını kolaylaştırmak ve öngörü kapasitesi sayesinde geleceğe yönelik bir rehber görevi görmektir (Phythian, 2009, s. 56). Bir teori, ilgili etkenleri ayırtırmaya ve aralarındaki ilişkiyi vurgulamaya, böylece teorik bir gerçeklik oluşturmaya hizmet eder. Bu bağlamda, uluslararası ilişkilerde teorinin veya teorik yaklaşımın ne olduğu ve uluslararası ilişkiler disiplini olarak bilimsel ilkelere dayandırılıp dayandırılmaması gerektiği konusunda pek çok tartışma vardır. Bu tartışmalar; realizm, liberalizm, pozitivism, rasyonalizm, konstrüktivizm gibi teoriler arasında açıklama, tartışma ve anlamlandırma gibi çeşitli şekillerde nitelendirilmektedir.

Realizm, “realpolitik” ve “güç” odaklı en eski ve en çok benimsenen uluslararası ilişkiler teorisidir (Donnelly, 2014, s. 53). Ancak realist teoriye bakıldığında genel olarak sınırlarının belli olduğu, var olan birçok aktör ve etkeni açıklayıcı yapıya sahip olmadığı görülmektedir. Küreselleşme, iletişim ve teknolojiye yaşanan gelişmelerin, özellikle Soğuk Savaş’ın bitişi, tehditlerin değişmesi ve çeşitlenmesinin de etkisiyle, genelde devletlerin davranışıyla ilgili olan realizm; devlet dışı aktörler, ulusötesi organize suçun yarattığı güvenlik

sorunları, çevre politikaları veya Birleşmiş Milletler (BM) operasyonları ve savaş suçları soruşturmalarının desteklenmesi gibi konularda zorluklar yaşamaktadır. Bu nedenlerle, realizmin istihbarat çalışmalarını yönlendirmesinde tek teori olarak kabul edilmemesi ve alanyazınındaki diğer teorilerin de istihbarat çalışmalarıyla ilişkili olduğu düşünülmelidir.

Aldrich (2002) bu konuda realizm ve liberalizm olmak üzere iki düşünce yönteminin bulunduğunu (s. 54), Svendsen (2009) fikirlerden, geleneklerden, ortak düşünce ve değerlerden söz edildiğinde, istihbarat çalışmalarına yönelik diğer yaklaşımların yanında konstrüktivist bakış açısının da katkı sağladığını ifade etmektedir (s. 704). Konstrüktivizmin özellikle 21. yüzyılın başından itibaren önde gelen teorilerden biri olduğu, Soğuk Savaş sonrasında realizm, liberalizm ve konstrüktivizmin üç büyük değerler dizisi olduğu belirtilmektedir (Smit, 2014, s. 308). Ayrıca, Türkiye’de yapılan uluslararası ilişkiler çalışmalarının %43 ile realizm, %28 ile liberalizm ve %22 ile konstrüktivizm alanında yoğunlaştığı görülmektedir (Gözen, 2014, s. 21). Bu nedenle, uluslararası ilişkiler teorileri ile istihbarat çalışmalarının ilişkisini inceleyen bu çalışmada, istihbarat çalışmalarına realizm, liberalizm ve konstrüktivizmin bakış açısına yer verilecektir.

Makalenin ilk bölümünde uluslararası ilişkiler ile istihbaratın ilişkisi ortaya konmakta, ikinci bölümünde realizmin istihbarat konusundaki akademik alanyazınında nasıl büyük ölçüde tartışmasız ve bilinçaltı bir hâkimiyete sahip olduğu gösterilmektedir. Üçüncü ve dördüncü bölümlerinde ise liberalizm ve konstrüktivizm teorilerinin, istihbarat çalışmalarının belirli yönlerinin daha iyi açıklanması için nasıl kullanılabilceği belirtilmektedir. Makalenin özellikle dördüncü bölümünde, konuya yeni yaklaşım getirmesi nedeniyle, konstrüktivist teorinin realist ve liberal girdiler üzerinde nasıl geliştiğine de odaklanılacaktır.

1. ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE İSTİHBARAT ÇALIŞMASI

İstihbaratın doğasına ve uluslararası ilişkilerdeki rolüne ilişkin algıları, genel anlayışı ve teorilerle ilişkisini ortaya koyabilmek için öncelikle istihbaratın tanımlanması tartışmalarının ele alınması yararlı olacaktır. İstihbarat birçok devlet, kurum, bilim insanı, birey için değişik anlam ifade ettiğinden, onu tek bir tanıma indirgemek zordur. Bazılarına göre istihbarat “karar vericiler için bilgidir”. ‘Karar verici’ iş insanından, politika yapıcıya, aile reisine kadar geniş bir anlam taşıdığından, bu tanımlamanın anlamı geniştir. Bazıları için ise

istihbarat “yabancı varlıkları anlamak veya etkilemek için tasarlanmış gizli devlet faaliyetidir” (Warner, 2006, s. 2).

İstihbaratı tanımlamaya çalışan bilim insanları, temelde istihbaratın "bilgi" olduğunda birleşeler de, zaman içerisinde istihbaratı yeniden tarif edebilmekte, nadiren daha önce ortaya konmuş tanımı kabul etmekte ve birbirlerine atıfta bulunmaktadır (Warner, 2002, s. 15). Koşullar değiştikçe istihbaratı farklı şekilde tanımlama eğilimi gösterilmektedir (Davies, 2012, s. XI). Ayrıca istihbaratın, nerede ve neden yapıldığına göre de tanımı değişebilmektedir (Mcdowell, 2009, s. 12). Dolayısıyla askeri, siyasi, ekonomik veya suç istihbaratı gibi terimler yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu terimler, hem istihbaratın elde edilme şeklini, hem de ürün veya istihbarat türünü ifade etmekte kullanılmaktadır.

ABD istihbarat sisteminin yapılanmasının mimarlarından olan Sherman Kent (2003) istihbaratı; bilgi, bu bilgiyi üreten organizasyon ve bu organizasyon tarafından yürütülen faaliyetler olmak üzere üç farklı işlev olarak anlatmaktadır (s. XI). ABD Dış İlişkiler İstihbarat Topluluğu'nun 1955 yılında yayımlanan “İstihbarat Faaliyetlerine İlişkin Görev Gücü Raporu”nda istihbarat; “bir eylemin öncesinde bilinmesi gerekenler” tanımının yanında, “devletleri veya belirli faaliyet alanlarını ilgilendiren ve planlama için gerekli olan veya gizil olarak önemli olan bilgilerin toplanması, değerlendirilmesi, analizi ve yorumlanmasından elde edilen ürün” olarak tanımlanmaktadır (US, 1955). ABD'nin 2011 yılında yayımlanan “Milli İstihbarata Genel Bakış” yayınında istihbaratın; politik kararları, askeri eylemleri, uluslararası müzakereleri ve yabancı ülkelerdeki temasları bilgilendirdiği, bazı durumlarda ise iç güvenlikten sorumlu birimlere ve acil müdahale ekiplerine yardımcı olduğu belirtilmektedir (US, 2011: s. 7).

Shulsky ve Schmitt (2002) ise istihbaratı; “toplanan her türlü verinin (bilgi, haber, duyum, belge, ses ve sinyal gibi) tasnif, değerlendirme ve analiz süreçlerine tabi tutulması sonucunda ortaya çıkan ve devletin ulusal güvenlikle ilgili çıkarlarını elde etmeye, mevcut ve gizil düşmanlarından gelebilecek saldırılara karşı koyabilmeye, içeriden ve dışarıdan herhangi bir baskına uğramamak için önleyici faaliyetler yapmaya yönelik politikaların oluşturulmasıyla ve uygulanmasıyla ilgili ürün” olarak tanımlamaktadır (s. 1). Prof. John Ferris (2003) ise istihbaratın “bir gücün, hasımlara ve gizil düşmanlara karşı kaynaklarını azami düzeyde kullanmasını sağlamak amacıyla bilginin toplanması ve analiz edilmesi” olduğunu belirterek, değişik bir bakış

açısıyla, istihbaratın bir güç biçimi olmadığını, ister güç çarpanı olarak, ister devlet adamlarının çevrelerini ve seçeneklerini anlamalarını, dolayısıyla güç veya baskının nasıl ve kime karşı uygulanacağını anlamalarına yardımcı olan, onun kullanımına rehberlik eden bir araç olduğunu belirtmektedir (s. 308).

İstihbarat; özünde gizli, geleneksel olan veya olmayan yollarla toplanan ve politika oluşturmada rol oynayan üründür. İstihbarat sisteminde bir devletin uluslararası ortamdaki çıkarlarını korumak ve geliştirmekle görevli her seviyedeki karar alıcı, planlamacı ve kullanıcının istihbarat gereksiniminin karşılanabilmesi maksadıyla; veri, bilgi, belge ve haberdan ürünün elde edilmesinde belirli bir süreç izlenir. İstihbaratın elde edilmesi sürecinden; toplama gayretlerinin yöneltilmesi, bilgilerin toplanması, bilginin işleme tabi tutulması, elde edilen istihbaratın yayımı ve kullanılması anlaşılrsa da sonuç olarak temel tanımların ötesinde istihbaratın tam olarak ne olduğu ve ne işe yaradığına dair farklı anlayışlar vardır. İstihbaratın tanımlanmasında farklılıklar olsa da tanımların ortak noktalarına bakıldığında sadece güvenliği sağlama fikri değil, aynı zamanda örtülü veya açık bir şekilde istihbaratın yapılması ve istihbarat teşkilatlarının göreceli çıkarları güvence altına alacak şekilde organize edilmesi öne çıkmaktadır. Bu bağlamda istihbaratın gerekliliğini belirtebilmek için devletlerin göreceli çıkarlarını korumaya veya genişletmeye çalışmalarında, dayandıkları temel taşlarından olduğunu vurgulamak gerekir.

Uluslararası ilişkilerin bir gerçeği de örtülü eylemlerdir. Söz konusu eylemleri her devlet bir biçimde uygulasa da bilim insanları istihbarat analizlerinde örtülü eylemleri genellikle göz ardı etmişlerdir (Scott ve Jackson, 2004, s. 142). Elizabeth Anderson (1998)'ın öne sürdüğü gibi “istihbaratın bir unsuru olarak örtülü eylemin özgül konusu, ciddi bir çalışma eksikliğinden muzdariptir”. Ayrıca akademisyenlerin silahlı kuvvetler, ekonomi ve diplomasi gibi uluslararası ilişkilerin diğer araçlarını açıklamak için farklı teorik kavramlar geliştirmiş olmalarına örtülü eylemin “geleneksel” dış politika araçlarından ayrılması, aynı kavramların örtülü eyleme uygulanmadığı anlamına gelmektedir. Yine de akademisyenler gizlilik içerisinde örtülü yapılan eylemlere ilişkin bilgi de içerecek şekilde istihbaratın rolünün daha iyi anlaşılmasını sağlamalıdır (ss. 403, 404).

Shulsky ve Schmitt'in kitaplarına “Sessiz Savaş (Silent Warfare)” adını vermeleri, Merkezi İstihbarat Teşkilatı (Central Intelligence Agency-CIA) Direktörü Robert Gates'in kıdemli CIA memurlarına 1993 yılında yaptığı konuşmada kullandığı “Ulus barış içinde çünkü biz istihbaratta sürekli savaş

halindeyiz.” (Phythian, 2009, s. 57) ifadesini destekleyecek şekilde “İstihbaratın sefer kadrosuna ihtiyacı yoktur. İstihbarat barışta savaşmaktır. Barış kadrosuna ihtiyacı vardır.” kabullenişini koyarsak, istihbarat çalışmalarının temel anlayışı ortaya çıkacaktır.

Uluslararası ilişkiler akademisyenleri, belirli varsayımları doğrulamak için istihbarat toplama (insan, görüntü, sinyaller ve diğerleri) vasıtalarına sahip değildir ve psikoloji veya davranışsal ekonomi gibi disiplinlerin aksine teorilerini test etmek ve daha büyük nüfusa yönelik çıkarımlar yapmak için laboratuvar deneyleri yapamazlar. Bu nedenle akademisyenler, analize yardımcı olmak için istihbarat da dâhil olmak üzere politika ve sosyal bilimlerdeki mevcut tüm yöntemleri kullanmak zorundadır (Phua, 2018, s. 321).

2. İSTİHBARAT VE REALİZM

Realizm; insan bencilliğini, güç ve güvenliği zorunlu kılmakta, uluslararası düzeni tesis edebilecek ve uyulmasını sağlayacak bir otorite yokluğunun uluslararası sistemde kaçınılmaz olarak anarşi ürettiğini, devletlerin güvenliklerini sağlamak için kendi imkân ve kabiliyetlerine güvenmeleri gerektiğini ileri sürmektedir. Akılcı ve devlet merkezli realizm, özellikle devletleri diğer devletlere karşı güçlerini en üst düzeye çıkarma fırsatlarını aramaya teşvik etmektedir. Bu bağlamda devletler; göreceli ve çoğunlukla maddi güç birikimi yoluyla kendi çıkarlarını korumaya ve/veya elde etmeye çalışırlar. Realizmin öncülerinden John Mearsheimer (2001) realizmin ana hatları olarak;

- Doğasında egemenlik olan devletlerin ana aktörleri olduğu uluslararası sistemin anarşik olduğu, uluslararası sistemde daha yüksek bir yönetici organın bulunmadığını,
- Büyük güçlerin doğası gereği, birbirlerine zarar verme ve muhtemelen yok etme olanağını sağlayan saldırgan askeri kapasitelerinin bulunduğunu, devletlerin gizil olarak birbirleri için tehlike arz ettiğini,
- Bir devletin, diğer devletlerin niyetlerinden hiçbir zaman emin olamadığını,
- Devletlerin temel amacının hayatta kalmak olduğunu, özellikle toprak bütünlüklerini ve iç siyasi düzenlerini korumaya çalışmalarını,
- Devletlerin rasyonel aktör olarak dış çevrenin farkında olduklarını, bu çevrede nasıl hayatta kalacakları konusunda stratejik düşünceleri gerektiğini belirtmektedir (ss. 30, 31).

Uluslararası kurumlara ve onların devletler ve devletlerarası çatışma ve işbirliği üzerindeki etkilerine çok az ilgi gösteren ve çok az önem veren realizm; uluslararası ilişkilerde anarşi, saldırganlık veya benzeri etkenlerin bulunmadığı durumlarda dahi, güç ve çıkar dışında hemen her şeyi uluslararası ilişkilerden dışlamaktadır. Bu nedenle güç mücadelesinin belirleyici olmasından kaynaklanan rekabet ve çatışma doğal ve kaçınılmazdır.

İstihbarata ilişkin akademik alanyazınının çoğunluğu teorik yaklaşımlardan ziyade, genellikle istihbarat işbirliğinin yalnızca realist olduğu varsayımını ima eden bir çizgiye sahiptir (Wethered, 2014, s. 1). Örneğin Walsh (2010)'un istihbarat paylaşımı hakkındaki kitabı, işbirliğinin anarşik yapısını vurgulamakta ve realist dil ve terminolojiyi andırmaktadır (ss. 23, 24). Realizm; çıkar, göreceli kazançlar, devletin hayatta kalması ve gerektiğinde devletlerin karşılıklı yarar için birbirlerine yardım edebilecek rakipler olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla, realizmin başta “devletlerin temel amacının hayatta kalma” etkeni olmak üzere söz konusu esaslar istihbarata olan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, bazen açıktan bazen örtülü olsa da istihbarat, realizmin uluslararası sistemin yapısına ilişkin temel kabulleri nedeniyle, realist düşüncede merkezi bir yere sahiptir. Bu düşüncüyü Phythian (2009) “devletlerin istihbaratı neden gerekli gördüklerini sorsaydık, istihbaratın devletlerin göreceli çıkarlarını korumaya veya genişletmeye çalışan kurum olduğu cevabını verebilirdik” cümlesi ile özetlemektedir (s. 56).

İstihbarat ile realizm arasında yakın bir ilişki vardır. İstihbarat, güvenlik ve göreceli çıkarları güvence altına almayı hedeflemekte iken, realizm genellikle en çok ilgilenen uluslararası teoridir. İstihbaratın gerekliliği, realizmin uluslararası ortamın anarşik koşulları altında, devletlerin olası davranışlarının analizi için duyduğu ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Anarşik dünya, tehlikeli düşmanlar ve çatışmalarla dolu bir yerdir ve istihbaratın görevi, devletin diğerleri üzerindeki avantaj gücünü ve etkisini en üst düzeye çıkararak ulusal güvenlik çıkarlarına hizmet etmektir. Birleşik Krallık Güvenlik Servisi'nin (MI5) eski genel müdürü Sir Stephen Lander (2004) “istihbarat teşkilatlarının, devlet gücünün ve ulusal çıkarların özünde istihbaratın tezahürleri olduğunu” belirtmiştir (s. 481). 1994 yılından 1998 yılına kadar ABD'de İstihbarat Koordinasyonundan Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı olan Jennifer Sims (2006) ise daha da açık olarak; “uluslararası sistemin özünün kendi kendine yetme ve anarşiden oluştuğunu ve bu durumun istihbarat toplanmasını, analiz

edilmesini ve dağıtılmasını yönlendirdiğini; bu sürecin, müttefikler arasında bile doğası gereği rekabetçi ve gizli olduğunu” belirtmektedir (s. 196).

İstihbarat çalışmalarının büyük bir kısmı güç ve bilgi arasındaki ilişkiyle ya da daha doğrusu belirli güç türleri ile belirli bilgi türleri arasındaki ilişkiyle ilgilidir. İstihbarat aynı zamanda bilgi ve güç teorisinin geliştirilmesine olanak sağlayan bilgi olarak da görülebilir. Alanyazınında zaten yerleşmiş olan bilginin gücün çarpanı olduğu önermesinden yola çıkılabilir. Dolayısıyla iyi istihbaratın kendisi bir yetenektir ve bir güç aracıdır, bir kuvvet çarpanıdır. Devletler, özellikle de büyük güçler, istihbaratı kendi güçlerini korumanın ve genişletmenin kritik bir unsuru olarak görmektedir. Bu bağlamda uluslararası ilişkiler teorisi, farklı ancak birbiriyle ilişkili analiz ve deneyim düzeyleri açısından uygulandığında, istihbarat ile realizmin ortak bir temel kaygıyı paylaştığını ve bir dereceye kadar ortak bir dili kullandığını kabul edersek, istihbarat çalışması temel realist terimlerden “bilgi güçtür” düsturuyla açıklanabilir (Svendsen, 2009, s. 716).

İstihbaratın görevi, diğer devletlerin mevcut ve gelecekteki niyetleri hakkındaki belirsizliği azaltmak, “imkânsız” bilgiyi ortaya çıkarmaya çalışmak ve böylece gelecekteki herhangi bir sorun hakkında önceden uyarıda bulunarak korkuyu azaltmaktır. Bu bağlamda, realizmin özelliklerinin geçerliliğinin kabulü, devletin istihbarata yatırım yapmasının temelini oluşturur. Devletin istihbarata yaptığı yatırım, devletler arasındaki güvenin zayıf olmasına ve Kenneth Waltz (2001)'un belirttiği gibi “savaşlar, onları önleyecek hiçbir şey olmadığı için meydana geldiği” önermesinin gerçekleştiği uluslararası anarşinin varlığına dayanmaktadır (s. 232).

Realist bakış açısı aynı zamanda gizliliğin istihbarat açısından önemine de açıklık getirir. Devletler kendi güvenliklerini sağlamak için başka aktöre güvenemezler. Gizlilik; operasyonların başarısı, gerektiğinde başarılı bir şekilde tekrarlanma olasılığının tehlikeye düşmemesi ve diğer aktörlerden gelebilecek tepki riskini en aza indirmek için esastır. Gizliliğin maksadı; olumlu gelişmeleri güvence altına almak ve olumsuz gelişmeleri önlemektir. Gizlenen veri, bilgi, belge gibi her türlü varlık, devlete ait birer menfaattir ve ifşa olması halinde devletin zarar görmesine neden olabilir. Bu bağlamda “gizlilik” esastır. Örneğin ikincil devletler, önde gelen devletlerin teknoloji, savunma, istihbarat gibi alanlarda yaptıkları yenilikleri ve uygulamaları taklit etmeye çalışmaktadır. İkincil devletlerin söz konusu faaliyetlerindeki başarıları, hedef devletin

menfaatini olumsuz etkileyebileceğinden, gizliliğin önemi ve güçlü devletlerin istihbarat yeteneklerini sürdürmelerinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Realist bakış açısına göre çıkarlar tarafından yönlendirilen istihbarata örnek olarak, 1980'lerde Yeni Zelanda'nın tesislerinden ABD nükleer gemilerinin yararlanmasına müsaade etmemesine tepki olarak ABD'nin, bu ülkeye istihbarat akışını durdurması (Aldrich, 2002, s. 51), ABD'nin dinleme ve izleme faaliyetleri yürütmek amacıyla Türkiye'de kurduğu üs ve tesislere, uyguladığı ambargoyu kaldırmaması üzerine, Türkiye'nin İncirlik Hava Üssü dışındakilere el koymasının, ABD'nin istihbaratına olan olumsuz etkisi verilebilir (Kıyanç, 2020, ss. 207, 220-222).

Realizmin istihbarata bakış açısı, Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin güvenliğe bakışında ve istihbarat yapılanmasında görülmektedir. Örnek olarak; 2018 Ulusal Savunma Stratejisini tanıtan dönemin ABD Savunma Bakanı James Mattis'in "ABD ulusal güvenliğinin temel odak noktası terörizm değil, 'Büyük Güç' rekabetidir." değerlendirmesinde bulunmasını (Mattis, 2018), ABD'nin 2022 Ulusal Güvenlik Strateji (The National Security Strategy-NSS)'nde ABD'nin karşı karşıya olduğu iki stratejik zorluk bulunduğu, bunlardan birincisinin Soğuk Savaş sonrası dönemin şekillendirilmesinde "Büyük Güçler" arasında rekabetin başlaması, ikinci zorluğun ise iklim değişikliği, gıda güvensizliği, bulaşıcı hastalıklar, terörizm, enerji kıtlığı veya enflasyon gibi sınırları aşan ortak sorunlarla mücadele etmek olduğunun belirtilmesi (US NSS, 2022, 6) verilebilir. Söz konusu tehdit değerlendirmeleri, Rusya'nın yanında, yükselen ve giderek daha iddialı hale gelen Çin'in Soğuk Savaş sonrası "ABD'nin hegemonyasını tehdit ettiği ve ABD'yi daha rekabetçi bir yaklaşım benimsemeye zorladığı" görüşünü yansıtmaktadır. Bu bağlamda, John J. Mearsheimer (2001) yükselen Çin'in, Asya'ya hâkim olmaya çalışacağını, dünyanın tek bölgesel hegemonu olarak kalmaya kararlı olan ABD'nin ise bunun olmasını önlemek için büyük çaba harcayacağını, hiçbir devletin küresel hegemonyaya ulaşması muhtemel olmadığından, dünyanın sürekli "Büyük Güç" rekabetine mahkûm olduğunu belirtmektedir (s. 2).

Soğuk Savaş'ın bitişini takip eden süreçte, istihbarat topluluklarının varlıklarını devam ettirmesi ve 21. yüzyılın başında yaşanan ve güvenliğe yönelik tehditlerin değişimini bildiren olayların devamında, istihbarat örgütleri derinliğine ve genişliğine büyümüşlerdir. Realizm ise istihbarat örgütlerindeki söz konusu değişimi; yukarıda tartışılan belirsizlikleri dikkate alarak, mevcut düzenin sürdürülmesini kendi çıkarlarına uygun gören refah seviyesi yüksek ve

güçlü devletlerin, geniş tabanlı bir istihbarat kabiliyetine ihtiyaç duyduklarını, istihbarata yatırım yaptıklarını vurgulayarak açıklamaktadır. Bu, ABD gibi bir gücün başka bir devletin kendisine doğrudan saldırma ihtimalinin düşük olmasına ve kendini nispeten güvende hissettiği bir ortamda bile, geniş tabanlı bir istihbarat kabiliyetine ihtiyaç duymasında görülmektedir (Johnson, 2003, ss. 6, 7). Dolayısıyla istihbarat, uluslararası sistemi kendi çıkarları doğrultusunda yönetmeye çalışan büyük güçler için bir erken uyarı aracıdır. Böylece devletin, kurumun, karar alıcıların görevlerini yapmasında, veri, bilgi, belge, haber ve bunların değerlendirilmesini, yorumlanmasını içeren öngörü, yani doğruluğu ve güvenilirliği yüksek seviyedeki istihbarat temel öneme sahiptir.

Ayrıca uluslararası ilişkilerin çeşitli değerleri bağlamında istihbaratın yürütüldüğü de düşünülebilir. Örneğin stratejik, siyasi ve ekonomik olarak karşılıklı bağımlılık durumunda, birbirine bağımlı devletlerin istihbarat teşkilatları arasındaki ilişki de bundan etkilenebilir ve istihbarat ilişkisine yansiyabilir. Böyle durumlarda stratejik, siyasi ve ekonomik olarak baskın olan devletin, diğer devlete karşı istihbarat çalışmalarında, baskın devletin diğerlerine karşı şeffaf olmaması ve tahakküm altındaki devletlerin de nispeten daha şeffaf olması beklenebilir. Örnek olarak Soğuk Savaş zamanında Sovyetler Sosyalist Cumhuriyet Birliği'nin hegemonyası altında bulunan ülkelerin istihbarat teşkilatları üzerindeki baskın durumu verilebilir.

3. İSTİHBARAT VE LIBERALİZM

Liberalizm; realizmin açıklamakta yetersiz kaldığı, insan haklarına, hukuka, demokrasiye ve devletin güçlerinin sınırlandırılmasına vurgu yapan bir kamu yönetimi görüşüdür. Liberalizm; hukukun üstünlüğüne, insan haklarına, demokratik ilke ve kurumlara dayanan siyasi düzene sahip liberal devletlerin; birbiri ile çatışma ve birbirlerinin meşruiyetini sorgulamak için herhangi bir çıkara dayanan gerekçeleri bulunmadığını, söz konusu devletlerin, barış ve refahın sağlanması için bir araya gelebileceklerini ileri sürmektedir (Burchill, 2014, ss. 85, 91, 97).

Realistler, işbirliğinin neden karşılıklı çıkarlara dayalı gibi görüldüğünü rasyonelleştirmek amacıyla, en iyi davranış biçiminin diğerlerinden beklenen davranışa göre belirlendiği yaklaşımı ortaya koyan Oyun Teorisine sıklıkla başvururlar (Svendsen, 2009, s. 712). Realistler devletlerin kendi çıkarlarına uygun olduğunda işbirliği yaptığını iddia ederken, istihbarat işbirliğinin “Mahkûmların İkilemi”ne benzediğine atıfta bulunurlar.¹

Devletlerin niyetlerinin bilinmediği bir ortamda işbirliği olasılığı azalmaktadır. Bu nedenle oyuncu; işbirliği yapma ve olumsuz toplamli sonuç yaratma riskini almak yerine, inkâr ederek kendi lehine en olumlu sonucun oluşması şansına sahip olacaktır. İstihbarat, sorun ve tarafların niyetleri hakkında bilgi sağlayarak, karar vericilerin Mahkûmun İkilemi gibi durumların üstesinden gelmesine yardımcı olmaktadır (Erol ve Bingöl, 2012, ss. 13, 14). Liberalizm de devletlerin davranışlarını açıklamak ve öngörebilmek için oyun teorisini kullanır. Ayrıca, devletler arasında işbirliğinin, kurallara uyulması için yaptırım uygulayabilecek üst egemen gücün yokluğunda bile kurumlar arasında işbirliği yapılarak sağlanabileceği açıklanmaya çalışılmaktadır (Burchill, 2014, ss. 85, 97, 98).

Johnson (2009), gelişmiş devletlerin veya en azından askeri açıdan güçlü ve küresel çıkarları olan devletlerin, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana, uluslararası insani hedefler açısından kendi çıkarlarını daha geniş bir şekilde tanımlamak için dar “realist” anlayışının ötesine geçme isteği sergilediklerini savunmakta ve buna; ABD uydularının 1990'larda Sırp silahlı birlikleri tarafından katledilen Boşnakların toplu mezarlarını tespit etmesi, BM tarafından Birinci Körfez Savaşı'nın ardından Irak'taki silah depolarının aranmasına ABD keşif uçaklarının yardım etmesi, savaş suçlarına karşı uluslararası adli işlemlerde delil sağlamak amacıyla istihbarat kaynaklarının kullanılması gibi, realistlerin “kişisel çıkar” olarak kabul ettiği ve kolayca açıklayamayacağı davranışları örnek vermektedir (s. 41). Söz konusu örnekler, insani güvenliğin sağlanmasına yönelik realizm dışındaki etkenleri göstererek, istihbarat çalışmalarının “realist” anlayışın ötesine geçerek, devlet dışı aktörlerle devletin işbirliği kurabildiğini göstermektedir. Bunun başka bir örneği de terörizmle mücadele ve/veya güvenliğin sağlanmasının koordinesi için tesis edilen “Güvenlik ve Acil Durumlar Merkezleri”nin bünyesinde tesis edilen “İstihbarat Merkezleri” gibi ortak yönetilen yapılarıdır.

İstihbarat teşkilatları hem devlet hem de devlet dışı aktörlerle gizli ve örtülü diplomatik faaliyetler yürütmede birer etkindir. ABD'nin Küba Devlet Başkanı Fidel Castro'ya ABD mafyası gibi organizasyonları kullanarak 13 başarısız suikast girişiminde bulunması buna örnek olarak verilebilir (Aldrich, 2002, s. 52). Dolayısıyla, Soğuk Savaş'ın bitimini müteakiben 11 Eylül 2001'de New York ve Washington DC'ye yapılan saldırıların ve ardından, terör tehdidine karşı yapılan terörizmle mücadelenin başarılı bir şekilde sürdürülmesi, büyük ölçüde ulusal istihbarat servislerinin uluslararası terörist hücrelerinin

etkisizleştirilmesi konusunda birbirleriyle etkili bir şekilde işbirliği yapma becerisine bağlı olduğu görülmüştür. Bu bağlamda, uluslararası sistemde devletlerin ve diğer aktörlerin karşılıklı çıkarlarına dayanan “çok uluslu istihbarat merkezleri” kurulmasını ve aktörler arasında istihbarat işbirliği yapılmasını, küreselleşmiş bir dünyada liberal teori daha kolay tanımlayabilmektedir.

¹ *Oyun teorisi genel anlamda, bireylerin karmaşık ve nasıl davranacaklarını tam olarak bilemedikleri durumlarda “kendilerini mi yoksa diğerlerini mi düşünerek davranmaları konusunda doğru stratejiyi belirlemelerini sağlayan matematiksel bir düşünce” (Raof & Al-Rawshidy, 2010: 1, aktaran Günör, 2020, s. 3551) şeklinde tanımlanır. Oyun teorisi, bir karar alma teorisidir. Genel olarak birden fazla karar vericinin olduğu, en uygun ve en rasyonel yarar sağlayacak stratejiyi geliştirmek için karar verme tarzlarını modelleyerek çözümün belirlenmesinde kullanılan yöntemlerdendir. Oyun teorisi, stratejik hiçbir etkeni göz ardı etmeden bütünsel bir bakışla karar verilmesini sağlar.*

Oyun teorisinin değişik uygulamaları olsa da “mahkûm ikilemi (prisoner’s dilemma)” en fazla bilinen uygulamalarından birisidir. Mahkûm ikilemi, işbirliği yapma veya yapmama durumuna göre bir çözüm yolu bulmayı hedeflemektedir. “Mahkûm ikilemi” mahkûm olma ve olmama arasında bir karar vermesi gereken iki insanın ve onları sorgulayan polis veya savcının varsayıldığı bir durumdur. Bu varsayımına göre basit bir suçtan dolayı yakalanan iki kişinin, çok daha büyük bir suçu işlediklerinden şüphelenilmekte ve bu suçu itiraf etmeleri için zanlılar ayrı ayrı sorguya alınarak bir teklifte bulunmaktadır. Teklifte; bir zanlının itiraf etmesi ve ortağı aleyhinde kanıt vermesi ve ortağının suçunu itiraf etmemesi veya zanlının ve ortağının da itiraf etmesi veya zanlının itirafta bulunmaması ve ortağının itiraf etmesi durumları yaratılarak, serbest kalma veya ceza alma seçeneklerinin sunulduğu oyundur. Sonuçta zanlı için seçim yapması kolay gibi görüle de bazı zamanlarda karşı tarafa duyulan güvensizlikten ötürü, bireyler işbirliğine gitmek yerine itiraf etme yolunu seçerek her iki taraf için de daha kötü olan sonuçla karşılaşmaktadırlar. Bu duruma “mahkûm ikilemi” oyununda “baskın strateji” denilmektedir. Yani baskın stratejiye göre birey, diğer bireye/bireylere güvenemediğinden ötürü işbirliğine yanaşmamaktadır (Günör, 2020, ss. 3551, 3552).

4. İSTİHBARAT VE KONSTRÜKTİVİZM

Konstrüktivizm, uluslararası ilişkilere yönelik olarak sürekli gelişen bir bakış açısı olmayı sürdürmekte ve yeniliklere kaynaklık etmektedir. Söz konusu yeniliklere bakıldığında; realizmin “mutlak güç” yaklaşımından farklı güç anlayışı geliştirerek, maddi olmayan kaynakların da varlığını ortaya koymakta, siyasette kültürün önemini ve kültür ile uluslararası ilişkiler arasındaki iletişimi belirterek; güç, din, medeniyet gibi değerlerin ve farklılıklarının etkilerini tartışmaya açmaktadır (Smit, 2014, ss. 308-310).

Realistler, askeri güç dengesine vurgu yaparken, konstrüktivizm toplumsal yapılar olduğunu savunmakta ve fikirler, inançlar ve kimlikler gibi öznelere

anlaşılmasının bir anlam taşıdığını ve devletlerin davranışlarına rehberlik ettiğini belirtmektedir. Konstrüktivizm, maddi kaynakların değer kazanması için aktörlerce paylaşılan ortak bilgi paylaşımının olması gerektiğini belirterek, komşu olan Kanada-ABD-Küba'dan, ilkinin ABD'nin müttefiki, diğerinin ise düşmanı olmasının askeri güç dengesi gibi maddi kaynaklarla açıklanamayacağını; ideoloji, kimlik, siyasi aktörlerin sosyal kimlikleri şekillendirmesi ile dostluk ve düşmanlıkların belirlendiğini vurgulayarak açıklamaktadır. Konstrüktivistlere göre, aktörlerin kimliklerinin belirlenmesinde maddi olmayan yapılar birer etken iken; kimlikler çıkarları, çıkarlar ise eylemleri belirlemektedir. Konstrüktivistler, çıkarların nasıl oluştuğunu anlamak için bireylerin ve devletlerin sosyal kimliklerine odaklanırken, realistler ise aktörlerin birbiriyle irtibata geçmeden çıkarlarını belirlediklerini iddia etmektedir.

Realistler, işbirliğinin başlı başına bir amaç olmadığını, işbirliğini yönlendiren asıl etkenin çıkar olduğunu belirtir (Lander, 2004, 484). Realizm, aktörleri birbirinden kopuk egoist varlıklar olarak görürken; konstrüktivistler aktörleri sosyal varlıklar olarak kabul etmektedir. Konstrüktivizm, aktörlerin birbirleri ile etkileşime girmeden çıkarlarını belirlediklerini kabul etmeyerek, çıkarların sosyal etkileşim sürecinde şekillendiğini, kimlik kazanma ve iletişim sürecinde geliştirildiğini belirtmektedir. Örneğin, dost ve düşman konusunda belirsizliğin olduğu ve devlet dışı aktörlerin oluşturduğu tehditlerin arttığı bir dünyada, ABD'nin göreceli çıkar sağlamak için bir fırsat ortaya çıktığında, Birleşik Krallık ile istihbarat işbirliği anlaşmasından vazgeçmesi olası görünmemektedir. Benzer şekilde, ortak kimliklere sahip Türkiye ile Azerbaycan arasındaki işbirliğinin aniden sonlandırılması düşünülmemelidir. Ortak kimliklere ve değerlere sahip devletlerin çoğu için geçerli olan işbirliğini yönlendiren; realistlerin öngördüğü gibi üstünlük kurmak, çıkar sağlamak düşüncesi değil, uzun vadeli güven ve ortak değerlerdir. Dolayısıyla, konstrüktivist güdülemelerin, devletlerin harekete geçmesi için her zaman daha faydalı olduğu değerlendirilebilir (Wethered, 2014, s. 4).

Konstrüktivistler, istihbarat işbirliğinin salt çıkardan daha fazlasıyla, yani değerlerle güdülendiğini ifade etmektedir. Konstrüktivizm, 'Mahkûmun İkilemi' deneyinin, realistlerin çıkar arayışını haklı çıkarmak için bir örnek olduğunu belirterek deneyin, göreceli avantaj elde etmek için tek seferlik olmadığını, bunun yerine daha önce oynandığı gibi gelecekte de tekrar oynanabileceğini belirtmektedir. Dolayısıyla, işbirliği yapma gerçekte tek

seferlik değildir. Devletlerin birbiriyle etkileşimini sağlayan iletişimleri ve birbirlerine duydukları güvenin geçmişi vardır. Devletler birbirleriyle ikilem yaşasalar da muhtemelen ayrılma yerine, geçmişten gelen iletişim ve güvenin gelecekteki ilişkilerinde ve anlaşmalarında da kendilerine yol göstereceğini, yardımcı olacağını değerlendirerek yine işbirliğini seçeceklerdir. Bu uzun vadeli işbirliği oyununda devletler, realistlerin öngördüğü gibi çıkara dayalı kararlar vermeyecek, bunun yerine güvene ve ortak değerlere dayalı bir kimlik topluluğu oluşturmak için istihbaratı paylaşacaklardır (Herman, 1996'dan akt. Svendsen 2009, s. 717). Ayrıca istihbarat teşkilatları, uluslararası ilişkilerde bu tür kimlik yapılarının varlığının fark edilmesinde kilit bir rol oynamakta ve hatta bunları etkilemek için çaba sarf etmektedir.

Konstrüktivizm, uluslararası ilişkilerde devletlerin ana aktörler olduğu, devletlerin çıkarları tarafından eylemlerinin önceden belirlendiği yönündeki realist düşüncüyü düzeltmek için 'aktör' kavramını kullanır. 'Aktör' genellikle bir devletin istihbarat çalışmalarındaki çıkarlarını belirler ve çoğu zaman bir çıkarları başka bir 'aktörle' olan ilişkisinden etkilenir. Örneğin zamanın ABD Başkanı Bush ve Birleşik Krallık Başbakanı Blair arasındaki güçlü dostluk ve uyumlu kişiliklerinin ve ortak dünya görüşlerinin yansımaları olarak Orta Doğu konusunda, ülkeleri arasında istihbarat çalışmalarında işbirliği ve paylaşımın büyük ölçüde artmasında etken olduğu açıktır (Kettell, 2011, s. 14). Dolayısıyla konstrüktivizm, "aktörlerin" devletlerin çıkarlarını ve kimliklerini nasıl değiştirebileceğini ve bunun sonucunda diğer devletlerle olan istihbarat işbirliği anlaşmalarını nasıl etkileyebileceğini açıklar.

Konstrüktivizm teorisinin bakış açısıyla bakıldığında, 05 Mart 1946 tarihinde Birleşik Krallık ve ABD tarafından resmen yürürlüğe konulan ve sonraki yıllarda Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda'yı kapsayacak şekilde genişletilen UKUSA Anlaşması'nın tarafları, demokratik kimliklerini koruma ve genişletme konusunda ortak çıkarlara sahiptir. Taraflar arasında iletişim ve istihbarat paylaşımını arttırmak, elektronik istihbaratın toplanması ve depolanmasını sağlamak gibi amaçlarla yapılan ve "Beş Göz (Five Eyes)" anlaşması olarak anılan UKUSA Anlaşmasının işleyişine rağmen, örneğin ABD ve Kanada arasındaki Sinyal İstihbaratı (SIGINT) ilişkisini düzenleyen CANUS anlaşması yürürlükte kalmaya devam etmektedir (Richelson, 1988, s. 90).

Soğuk Savaş sonrası yarattığı hegemonyayı korumak için Çin'in yarattığı tehdide karşı tedbirler geliştiren ABD; Çin'i tehdit olarak gören Hindistan, Japonya ve Avustralya ile işbirliğini geliştirme çabasına girmiş ve söz konusu

üç ülkenin katılımı ile 2007 yılında QUAD girişimini başlatmıştır. Çin'in tepkisi nedeniyle 2008 yılında sonlandırılan QUAD girişimi, 2017 yılında yeniden canlandırılmış ve 2021 yılında Hindistan, ABD, Japonya ve Avustralya devlet başkanları tarafından "QUAD Ruhü" başlıklı bir vizyon ortaya konulmuştur. QUAD'ın herhangi bir hukuki yapılanma mevzuatı bulunmamasının yanında, ülkelerin Çin'e ekonomik bağılıkları en önemli engel olarak durmaktadır (Koyuncu, 2021 ve Mermer, 2021).

Çin'i dengelemek için gayretlerini sürdürmekte olan ABD, 15 Eylül 2021'de, QUAD'ın Güney Pasifik'teki uzanımı olarak görülen AUKUS (Australia-AU, United Kingdom-UK and United States-US) güvenlik anlaşmasını Birleşik Krallık ve Avustralya ile birlikte hayata geçirmiştir. Temel amaç, üç ortak ülkenin her birinin kendi güvenlik ve savunma çıkarlarını koruma yeteneğini güçlendirmek, aynı zamanda "daha derin bilgi ve teknoloji paylaşımını" teşvik etmek ve "güvenlik ve savunma ile ilgili bilim, teknoloji, endüstriyel üsler, tedarik" paylaşımı yapmaktır. Bu anlaşma kapsamında ABD ve Birleşik Krallık, Avustralya'nın nükleer enerji tahrikli denizaltılar geliştirmesine yardım etmeyi taahhüt etmekte, ayrıca siber güvenlik, yapay zekâ, kuantum teknolojisi ile ek denizaltı teknolojilerine odaklanmayı kapsamaktadır (Global Times, 2021 ve Kapur, 2021, ss. 2, 3). Böylece devletlerin, kolektif kimliklerini oluşturmak için ortak değerlere ve normlara dayalı "güvenlik topluluğu" oluşturmak üzere bir araya geldikleri görülmektedir (Wethered, 2014, s. 3).

SONUÇ

Genel olarak, istihbaratın doğasında var olan karmaşıklık, farklı seviyede analiz ve deneyim açısından değerlendirildiğinde görülebilir. Bu farklı analiz ve deneyim düzeyleri; politik, ideolojik ve teorik yaklaşımdan, stratejik, operasyonel ve taktiksel düzeye ve son olarak da uzman birey ve kişisel düzeylere göre değişir. İstihbarat düzeyi küçüldüğünde, günlük istihbarat elde edilmesi, özellikle istihbarat toplama vasıtaları ve toplanan veri, bilgi, belge ve haberin ayrıntılı olması önem taşımakta, istihbarat personelinin mesleki ve kişisel yetenekleri ayırt edici olmakta ve güven yaratmaktadır.

Uluslararası ilişkiler teorileri bütünüyle istihbarat çalışmalarına ilgisiz değildir. Realistler; güvenliğe, rekabete ve çıkarlara vurgu yaparak devletlerin, kurumların ve karar vericilerin istihbarat çalışmalarını değerlendirmektedir.

Liberaller; devletlerin barış ve refahın sağlanması için bir araya gelebileceklerine, uluslararası kurumların rolüne, onların teşvik ettiği sosyal normlara vurgu yaparken, insan haklarını ihlal eden, hukuka ve demokrasiye dayanmayan devletlerle istihbarat çalışmasının, devletler arasındaki anlaşmalardan ziyade, kurumların çıkarlarından kaynaklandığını kabul etmektedir. Konstrüktivistler ise aktörlerin kendi değerlerini paylaşılanlara güvenme olasılığının daha yüksek olması nedeniyle, ortak kimlikleri, kültürleri ve değerleri öne alarak istihbarat çalışmaları yapıldığını belirtmektedir.

Bununla birlikte, istihbaratın karmaşıklığı, disiplinleri (toplama vasıtaları), konuları (alanları), zamanı ve seviyesi göz önünde bulundurulduğunda, genellikle birbiriyle çelişen bu teoriler, birbirlerinin seçeneği değildir. Uluslararası bilimsel söylemler ne kadar dağınık görünse de, bir “güç çarpanı” olarak kullanılan istihbaratın etkinliğinin tam olarak ortaya konulabilmesi, istihbarat çalışmaları ve dinamiklerinin tam olarak açıklanabilmesi için realizm, liberalizm, konstrüktivizm ve diğer teorik bakış açılarının rekabet etmekten çok birbirinin tamamlayıcısı olarak kullanılmalrı daha uygun olacaktır.

KAYNAKÇA

- Aldrich, R. J. (2002). *Dangerous Liaisons: Post-September 11 Intelligence Alliances*, *Harvard International Review*, 24(3), 49-54.
- Ak, T. (2018). *Dünyada İç Güvenlik Yaklaşımının Değişimi ve İç Güvenlik Yönetimine Etkisi*, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3 (6), 74-93. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/vanyuiibfd/issue/42097/506470>
- Anderson, E. E. (1998). *The Security Dilemma and Covert Action: The Truman Years*, *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, 11(4), 403-427. doi:10.1080/08850609808435385
- Andrew, C. (2004). *Intelligence, International Relations and 'Under-Theorisation'*, *Intelligence and National Security*, 19(2), 170-184. doi.org/10.1080/0268452042000302949
- Burchill, S. (2014). *Liberalizm*, S. Burchill ve A. Linklater (Ed.) (Çev. M. Ağcan ve A. Aslan) *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, 85-122, İstanbul: Küre Yayınları.
- Davies, P.H.J. (2012). *Intelligence and Government in Britain and The United States*, California, Praeger.
- Derian, J. D. (1992). *Antidiplomacy: Spies, Terror, Speed and War*, Oxford, Blackwell (Aktaran, Scott L. ve Jackson P. (2004) *The Study of Intelligence in Theory and Practice*, *Intelligence and National Security*, 19(2), 139-169. doi: 10.1080/0268452042000302930)
- Donnelly, Jack (2014). *Realizm*, S. Burchill ve A. Linklater (Ed.) (Çev. M. Ağcan ve A. Aslan) *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, 53-84, İstanbul: Küre Yayınları.
- Erol, M. S. ve Bingöl, O. (2012). *Uluslararası İlişkiler ve İstihbarat. Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar: Türk Dış Politikası Örneği*, Barış Kitap, Ankara ve İstanbul.
- Ferris, J. (2003). *Intelligence*, R. Boyce, J. A. Maiolo (Ed), *The Origins of World War Two: The Debate Continues*, 308-329, Basingstoke: Palgrave Macmillan.

- Fry, M. G. ve Hochstein, M. (1993). Epistemic Communities: Intelligence Studies and International Relations, *Intelligence and National Security*, 8(3), 14-28. doi: 10.1080/02684529308432212
- Global Times (2021). AUKUS to bring ‘nuclear-powered submarine fever’ across globe: Global Times Editorial. <https://www.globaltimes.cn/page/202109/1234459.shtml> (Erişim tarihi: 26.11.2023)
- Gözen, R. (2014). Giriş: ve Türkiye Tecrübesi, R. Gözen (Ed.) *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Günör, R. B. (2020). Epikürosçu Adalet ve Sözleşme Kavramlarının Mahkûm İkilemi Açısından tahlili, *Turkish Studies*, 15(8), 3545-3554. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.47524>
- Herman, M. (1996). *Intelligence Power in Peace and War*, Cambridge: Cambridge University Press, (Aktaran Svendsen, A. D.M. (2009). *Connecting Intelligence and Theory: Intelligence Liaison and International Relations*, *Intelligence and National Security*, 24(5), 700-729. doi: 10.1080/02684520903209456)
- Johnson, L. (2003). Bricks and Mortar for a Theory of Intelligence, *Comparative Strategy*, 22(1), 1-28. doi.org/10.1080/01495930390130481
- Johnson, L. K. (2009). *Sketches for a Theory of Strategic Intelligence*, P. Gill, S. Marrin ve M. Phythian (Ed.) *Intelligence Theory: Key Questions and Debates*, New York: Routledge.
- Kahn, D. (2009). *An Historical Theory of Intelligence*, P. Gill, S. Marrin ve M. Phythian (Ed) *Intelligence Theory_ Key Questions and Debates*, New York: Routledge.
- Kapur, L. (2021). *The AUKUS Alliance: Return to the Past?*, DPG Policy Brief, VI(33), New Delhi: Delhi Policy Group.
- Kent, S. (2003) *Stratejik İstihbarat* (Çev. B. Y. Özbek ve N. Ş. Arıca), Ankara: ASAM Yayınları.
- Kettell, S. (2011). *New Labour and the New World Order: Britain’s Role in the War on Terror*, Manchester: Manchester University Press.

- Kıyanç, S. (2020). Soğuk Savaş Yıllarında Türkiye’deki ABD Üs ve Tesisleri, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 36(101), 203-252. <https://doi.org/10.33419/aamd.732778>
- Koyuncu, M. C. (2021). Hint-Pasifik Bölgesinin “Yeni Yıldızı” QUAD: Zayıflıklar, Fırsatlar, Tehditler ve Avantajlar, Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM). <https://www.ankasam.org/hint-pasifik-bolgesinin-yeni-yildizi-quad-zayifliklar-firsatlar-tehditler-ve-avantajlar/> (Erişim tarihi: 26.11.2023)
- Lander, S. (2004). International Intelligence Cooperation: An Inside Perspective, Cambridge Review of International Affairs, 17(3), 481-493. doi.org/10.1080/0955757042000296964
- Mattis, J. N. (2018). Remarks by Secretary Mattis on the National Defense Strategy, <https://www.defense.gov/News/Transcripts/Transcript/Article/1420042/remarks-by-secretary-mattis-on-the-national-defense-strategy/> (Erişim tarihi: 01.09.2023)
- Mcdowell, D. (2009). Strategic Intelligence: A Handbook for Practitioners, Managers, and Users, UK: The Scarecrow Press.
- Mearsheimer, J. J. (2001). The Tragedy of Great Power Politics, New York: W. W. Nanon & Company.
- Mermer, C. T. (2022). QUAD’ın Güney Pasifik’teki Tamamlayıcı Halkası; AUKUS, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM). https://tasam.org/tr-TR/Icerik/70115/quadin_guney_pasifikteki_tamamlayici_halkasi_aucus (Erişim tarihi: 26.11.2023)
- Phua, C. C. R. (2018). Towards One-Ness of International Relations and Intelligence 2028, Journal of European and American Intelligence Studies, 1(1), 319-324.
- Phythian, M. (2009). Intelligence Theory and Theories of International Relations, P. Gill, S. Marrin ve M. Phythian (Ed.) Intelligence Theory: Key Questions and Debates, New York: Routledge.
- Raooof, O. ve Al-Raweshidy H. (2010). Theory of Games: An Introduction. IntechOpen Press (Aktaran: Günör, R. B. (2020). Epikürosçu Adalet ve

Sözleşme Kavramlarının Mahkûm İkilemi Açısından tahlili, *Turkish Studies*, 15(8), 3545-3554. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.47524>

- Richelson, J. T. (1988). *Foreign Intelligence Organizations*, Cambridge: Ballinger Publishing Company
- Scott, L. ve Jackson, P. (2004). The Study of Intelligence in Theory and Practice, *Intelligence and National Security*, 19(2), 139-169. doi: 10.1080/0268452042000302930
- Shulsky, A. N.ve Schmitt, G. J. (2002). *Silent Warfare: Understanding the World of Intelligence*, Washington: Potomac Books.
- Sims, J. E. (2006). Foreign Intelligence Liaison: Devils, Deals, and Details, *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*, 19(2), 195-217. doi:10.1080/08850600500483657
- Smit, C. R. (2014). *Konstrüktivizm*, S. Burchill ve A. Linklater (Ed.) (Çev. M. Ağcan ve A. Aslan) *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, 285-314, İstanbul: Küre Yayınları.
- Svendsen, A. D.M. (2009). Connecting Intelligence and Theory: Intelligence Liaison and International Relations. *Intelligence and National Security*, 24(5), 700-729. doi: 10.1080/02684520903209456
- US (1955). *Foreign Relations of The United States, The Intelligence Community Report by The Task Force on Intelligence Activities of the Commission on Organization of the Executive Branch of The Government*. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1950-55Intel/d220> (Erişim tarihi: 25.08.2023).
- US (2011). *National Intelligence an Overview*, https://www.dni.gov/files/documents/IC_Consumers_Guide_2011.pdf (Erişim tarihi: 22.08.2023).
- US NSS (2022) *National Security Strategy 2022*, Washington DC: The White House.
- Walsh, J. I. (2010). *The International Politics of Intelligence Sharing*, New York: Columbia University Press.
- Waltz, K. N. (2001). *Man, The State and War: A Theoretical Analysis*, New York: Columbia University Press.

- Wark, W. K. (1994). Introduction: The Study of Espionage: Past, Present, Future?, W. K. Wark (Ed) Espionage: Past, Present, Future?, New York: Frank Cass & Co. Ltd.
- Warner, M. (2002). Wanted: A Definition of Intelligence, Central Intelligence Agency, Studies in Intelligence, 46(3), 15-22. <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA525816.pdf> (Erişim tarihi: 7.11.2022).
- Warner, M. (2006). What Is Intelligence Theory?: Presentations, G. F. Treverton, S. G. Jones, S. Boraz, P. Lipsy (Ed.) Toward a Theory of Intelligence: Workshop Report, Santa Monica: RAND National Security Research Division.
- Wethered, Marcus (2014) Does Realism Best Explain Intelligence Cooperation Between States?. <https://www.e-ir.info/2014/08/08/does-realism-best-explain-intelligence-cooperation-between-states/> (Erişim tarihi: 31.08.2023)